

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ІВАНЕЦЬ ІВАН ПЕТРОВИЧ

УДК 341.96: 347.736

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТА ЗАСТОСУВАННЯ
ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
В СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право.

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
КОЗЬЯКОВ Сергій Юрійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, доцент кафедри міжнародного приватного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КЛИМЕНКО Оксана Михайлівна,
Інститут законодавства Верховної Ради України, завідувач відділу проблем розвитку національного законодавства

кандидат юридичних наук, доцент,
ФУРСА Євген Іванович,
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі,
професор кафедри цивільного права і процесу

Захист відбудеться «16» травня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.10 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, зала засідань вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12.

Автореферат розісланий «11» квітня 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А.О. Кориневич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Ефективність захисту прав людини в сучасних умовах неможлива без відповідної юрисдикційно-контрольної діяльності, оскільки саме в умовах існування механізмів контролю та виконання судових рішень забезпечується дотримання взятих державою міжнародно-правових зобов'язань та нормативних положень її внутрішньодержавного порядку.

Україна вступила до Ради Європи (9 листопада 1995 року), визнавши необхідність запровадження загальновизнаних європейських стандартів, які встановлюються або визнаються міжнародними організаціями, міжнародно-правовими актами, актами національного права демократичних розвинутих країн, де елементом таких стандартів є права людини.

Серед чинників, які зумовлюють запровадження таких стандартів у систему захисту прав громадян України, важливу роль відіграє Європейський суд з прав людини (далі – Суд або Європейський суд), який діє відповідно до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року (далі – Конвенція або Європейська конвенція), яку Україна ратифікувала 11 вересня 1997 року.

Важливим моментом в такому прояві прагнення до європейської інтеграції, стає питання реалізації та дотримання гарантій Конвенції, через діяльність Європейського суду, на національному рівні. Наслідком цього стає набуття практики Європейського суду важливого юридичного значення в аспектах проблеми виконання його рішень та змін, які несе за собою практика Суду в внутрішньодержавний правопорядок.

На цей час у багатьох країнах світу існують механізми, на які покладається функція контролю за неухильним дотриманням рішень Суду. Наприклад, правова система Фінляндії, Швеції, ФРН та інші. В Україні було прийнято унікальний закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що потребує відповідного аналізу. Відсутність чіткості та визначеності в теоретичних підходах та судовій практиці держави перешкоджає втіленню ефективно діючої системи гарантій Європейської Конвенції з захисту прав людини, яка через Європейський суд може стати останнім рубежем в захисті прав, який не був забезпечений на національному рівні.

Незважаючи на те, що світова спільнота давно апробувала інститут прав людини та механізмів його застосування опосередковано через систему гарантій Європейської Конвенції та практику Суду, в Україні він перебуває ще на стадії свого становлення. Виходячи з цього актуальною є проблема визначення ролі і місця юрисдикційного контролю за виконанням рішень Європейського суду та забезпечення на національному рівні механізмів виконання рішень Суду.

Все це зумовлює необхідність визначення можливостей звернення до Суду; чітких меж впливу виконання рішень Суду на внутрішньодержавний порядок; додержання, виконання, використання і застосуванням норм Європейської Конвенції Судом та зобов'язання держави забезпечити дотримання конвенційних гарантій на національному рівні.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених, які вивчали та досліджували теоретичні, практичні і нормативні джерела функціонування системи прав людини, процедури визнання та виконання рішень іноземних судів, Європейського суду з прав людини разом з характерними для цього процесу правовідносинами. До теоретиків, які зробили істотні внески у розвиток цього напрямку дослідження і здобутки яких стали предметом дослідження, необхідно віднести праці: Дж. Донеллі, Б. Петранова, В. Лутковської, В. Буткевича, В. Паліюка, С. Фурси, Є. Фурси, С. Медіни, Дж. Ресса, К. Авер'янова, М. Антонович, З. Бортновської, Р. Коцюби, П. Рабіновича, П. Селезня, С. Шевчук, О. Євтушенко, Л. Гідживана, Е. Рубіна, Л. Гусейнова, А. Грушової, І. Шумак, Л. Вільдхабера, М. Віллінджера, Р. Лоусена, Р. Мюллерсона, А. Буканан, К. Вельмана, Д. Кінлі, С. Флогайтіса, Р. Баррентса, Г. Гая, П. Махоні, Дж. Макбрайда, Ж. Хегардса, Ж. Флорена та інших авторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках наукової теми «Правові засади співпраці України з міжнародними інтеграційними об'єднаннями», яка є частиною планової теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна у міжнародних інтеграційних процесах» № 11БФ048-01.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у проведенні системного, з урахуванням досвіду європейських держав, дослідження проблем виконання державою рішень Європейського суду в сфері приватного права, а також теоретичних і практичних аспектів застосування практики Суду державами-учасницями Європейської конвенції, пов'язаних із виконанням рішення Суду.

Мета дослідження обумовила вирішення таких *завдань*:

- встановлення особливостей реалізації процесуальних прав під час звернення до Європейського суду;
- розкриття правової природи Суду, його завдань, компетенції, форм і методів діяльності в контексті захисту прав людини в сфері приватного права;
- визначення можливостей застосування обов'язкової юрисдикції Європейського суду з прав людини для захисту приватноправових відносин;
- дослідження механізмів контролю за виконанням рішення Суду та виконання цих рішень на національному рівні державами-учасницями Європейської конвенції в сфері приватного права;
- встановлення проблем виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні та інших країнах;

– визначення впливу практики Європейського Суду з прав людини на правову систему та юрисдикцію національних судів держав-учасниць Європейської конвенції;

– обґрунтування пропозицій з удосконалення законодавства України та оптимізації діяльності органів державної влади в частині регулювання правовідносин, пов'язаних із виконанням рішень Суду.

Об'єктом дослідження є регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі контролю за виконанням рішень Суду та в процесі виконання рішень і застосування практики Суду на національному рівні.

Предметом дослідження є правова природа, організаційно-правові форми та методи, нормативно-правова база діяльності Суду; тлумачення Судом норм Європейської конвенції; практика Суду, пов'язана з проблемами її застосування національними судовими органами та сприйняття цього на законодавчому рівні.

Методи дослідження. У дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Базовою методологічною основою дисертаційного дослідження є універсальний діалектичний метод. Поряд з ним у роботі використовувалися також порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-функціональний, статистичний та інші спеціальні методи дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів визначається метою дослідження та особливостями його об'єкта. Наукова новизна конкретизується в положеннях, висновках і пропозиціях, найважливішими з яких є такі:

Вперше:

- проведено комплексне дослідження впливу практики Європейського суду, як джерела права, на правову систему та юрисдикцію національних судів держав-членів Європейської конвенції в процесі виконання рішення Суду, зокрема у приватно-правовій сфері. Вказаний вище вплив практики Суду має на меті не допустити подібних, аналогічних порушень прав людини в майбутньому та забезпечує належне дотримання норм Європейської конвенції;

- обґрунтовано, що предметом для розгляду справ Європейським судом можуть бути не лише обмежене коло прав людини, визначене в Європейській конвенції та її протоколах, але і ті права, захист який можливий через сформовану практику та розширювальне тлумачення Європейським судом положень Європейської конвенції. Ураховуючи вказане, у роботі доведено можливості захисту цивільних та інших прав приватно-правового характеру, екологічних прав, перелік яких не визначено в Європейській конвенції.

- обґрунтовано підходи у тлумаченні поняття «цивільних прав та обов'язків» Європейським судом на основі його практики, а саме: поняття «цивільні права і обов'язки» мають автономний характер і їх тлумачення не обмежується лише національним законодавством; обмеження автономного характеру поняття «цивільних прав та обов'язків» полягає в правових наслідках та не залежить від особливостей юридичної кваліфікації згідно законодавства

держав-членів Європейської конвенції; кожен має право на захист цивільних прав та обов'язків.

- визначено проблеми, що виникають при виконанні рішень Європейського Суду державами-учасниками Конвенції у сфері приватно-правових відносин та запропоновано їх класифікацію:

1. Суперечливість внутрішнього національного законодавства держави-учасниці Європейської конвенції (Прикладом є рішення Суду «Шофман проти Росії». В Україні, наприклад, є суперечливими положення ч. 3 ст. 10 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та розділу IX ЦПК).

2. Недостатність ознак, необхідних для визначення «розумних строків» виконання рішень та градація таких строків по періодам (виконати рішення до ..., виконати на протязі 1 місяця, виконати терміново).

3. Недосконалість законодавчого механізму виконання рішення (на прикладі України як єдиної держави, яка врегульовує питання виконання рішення Суду на рівні спеціального Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»).

4. Відсутність механізму додаткової відповідальності держав-порушників.

5. Недостатність ефективності і доступності національних засобів правового захисту.

Цю класифікацію пропонується застосовувати при удосконаленні механізмів виконання державою рішень Європейського суду.

Удосконалено:

- з посиланням на відповідну практику Європейського суду, перелік прав людини, які визначені Європейською конвенцією як цивільні, зокрема повага приватного та сімейного життя; право на шлюб; право на компенсацію за незаконні дії, неправосудний вирок та заподіяну шкоду; право на захист честі та гідності, ділової репутації; право на підприємницьку діяльність; свобода місця проживання; право власності та інші;

- тезу про те, що кожна справа стосовно захисту прав людини розглядається Європейським судом окремо з урахуванням усіх обставин справи. Саме це дозволяє Суду розглядати навіть ті справи, які належать до сфери публічного права та не закріплені в Європейській конвенції.

- визначення правової природи Європейського суду. Нами доведено, що саме застосування норм Європейської конвенції визначають особливості правової природи Європейського суду, як такі, що іноді дії Суду мають вигляд таких, що можуть бути притаманні класичному верховному або конституційному суду.

Дістали подальшого розвитку:

- наукові напрацювання щодо обов'язкової юрисдикції Європейського суду з прав людини. Встановлено, що рішення Європейського суду забезпечені належним механізмом для свого виконання у вигляді контролю з боку Комітету

Міністрів Ради Європи, закріпленого в положеннях Європейській конвенції та через методи дипломатичного тиску з боку Ради Європи;

- теза про те, що виконання рішень Європейського суду є особливим правовим інститутом захисту приватноправових відносин, відмінним від процедур, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержаних установ. Закріплені особливі механізми реалізації рішень Суду як на міжнародному рівні через Комітет Міністрів та Парламентську Асамблею Ради Європи, а також на національному рівні через відповідні інституційні механізми. Крім того, пряма дія рішень Суду є винятком у міжнародному праві.

- формулювання тези про унікальність Європейського суду з прав людини як частини міжнародної системи захисту прав, яка полягає у можливості звернення до Суду фізичних осіб з питань відновлення прав людини, порушених державою.

На підставі проведеного аналізу проблем виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в сфері приватного права внесено пропозиції щодо вдосконалення законодавства України:

- потрібно розмежувати повноваження Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, закріплені у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», містять конфлікт інтересів, оскільки йде суміщення повноважень щодо виконання та контролю за виконанням Рішень Європейського суду в рамках виконавчої гілки влади – Міністерства юстиції, що входить до складу Кабінету Міністрів України;

- необхідно розширити в статті 16 Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» коло відповідальних за невиконання чи неналежне виконання рішень Європейського суду, не обмежуючись лише Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини, Державною виконавчою службою та Державним казначейством України.

- визначено ризики приведення до виконання рішення Європейського суду Державною виконавчою службою, де державний виконавець, керуючись ст. 7 Закону Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини, згідно ст. 46 Закону України «Про виконавче провадження», одержує винагороду в розмірі 5 відсотків стягнутої ним суми або вартості майна, але не більше п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за виконавчим документом немайнового характеру - не більше п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а це свідчить про те, що дії виконавця можуть містити його особистий інтерес.

- визначено перелік питань з метою реформування виконавчої служби в контексті виконання рішень Європейського суду, зокрема необхідно: розширити перелік рішень, що підлягають примусовому виконанню, до якого

слід додати рішення Європейського суду; запровадити інститут судового контролю за виконанням рішень; підвищити вимоги до осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; встановити чіткість у визначенні строків у виконавчому провадженні; вирішити питання заформалізованості процедур та якості інформаційно-технічного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані автором роботи теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

а) у науково-дослідній сфері при подальшому дослідженні проблем виконання державою рішень Європейського суду та застосування його практики;

б) у правотворчій діяльності для удосконалення українського законодавства та юридичної практики, термінологічної бази, подальшого розвитку виконавчого провадження;

в) у правозастосуванні для підвищення ефективності виконання державою рішень Європейського Суду та застосування його практики;

г) у навчальному процесі для розроблення навчальних курсів, методичних матеріалів, спрямованих на поглиблення знань про практику Європейського суду, підвищення його ролі у правовій системі держави та вплив на неї.

Особистий внесок здобувача. У дисертації викладено наукові результати, отримані особисто дисертантом за наслідками проведення науково-дослідних робіт. Сформульовані в дисертації теоретичні положення і висновки, пропозиції і рекомендації, обґрунтовано на основі власних досліджень та практичного досвіду дисертанта.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданні кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Результати дослідження висвітлено в доповідях на 3 міжнародно науково-теоретичних конференціях.

Публікації. Основні результати дисертації викладено у 9 наукових працях: 6 наукових статтях, з яких 5 вийшли друком у вітчизняних фахових юридичних виданнях та 1 науковому виданні іноземної держави, а також у 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, 10 підрозділів, висновків та списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації становить 266 сторінок. Із них основного тексту - 239 сторінок. Список використаної літератури налічує 405 найменувань та займає 25 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** розкривається сутність і обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок з науковими програмами, планами,

темами Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, сформульовано мету і завдання дослідження, визначається об'єкт, предмет і методологічна основа дослідження, викладається наукова новизна, обґрунтоване теоретичне та практичне значення отриманих результатів, їхня апробація, характер публікацій.

У першому розділі «Правове забезпечення механізмів захисту прав людини (приватноправовий аспект)», який включає три підрозділи, досліджується правова природа прав людини, зокрема цивільних прав людини; можливості їх захисту в Європейському суді шляхом реалізації процесуальних прав; та досліджується унікальність Європейського суду в рамках функціонування міжнародної інституційної системи з захисту прав людини.

Дисертант приходять до висновку, що на сьогоднішній день права людини постають перед нами в абсолютно іншій площині. Вони вже не є правами, що просто надані людині для існування та самовдосконалення, які знайшли своє відображення в конституційних актах багатьох держав, а це є зобов'язання держави забезпечити механізми належного виконання та захисту прав людини.

Встановлено, що такий підхід до прав людини визначив необхідність створення механізму реалізації прав людини у вигляді Європейського Суду з прав людини.

Було вивчено питання, які права та обов'язки як у Європейській конвенції, так і в національному праві держав-учасниць, можна вважати цивільними в контексті практики Європейського суду.

Незважаючи на той факт, що поняття «цивільні права і обов'язки» є достатньо широким, тим не менше практика Європейського суду виробила ряд виключень з вказаного поняття. Головним з цих виключених питань є обов'язок проходження військової служби, імміграція та надання притулку, право на державне медичне обслуговування, право на освіту за державний кошт, патентування, оподаткування, право бути прийнятим на державну службу чи обраним депутатом тощо. Ці питання входять в сферу регулювання публічного права, крім випадків доведення заявником, що вказане право є предметом регулювання Європейською конвенцією.

Дисертант вказує, що практикою Європейського суду вироблено загальні підходи у визначенні поняття «цивільних прав і обов'язків».

Підхід 1. Поняття «цивільні права і обов'язки» є автономною концепцією і не може тлумачитися виключно у світлі внутрішнього законодавства держави-відповідача

Підхід 2. Автономія поняття «цивільних прав та обов'язків» обмежується наслідками правового регулювання, а не юридичною кваліфікацією за національним законодавством.

Підхід 3. Кожен має право на захист цивільних прав та обов'язків.

У роботі зазначено, з посиланням на практику Європейського суду, що серед прав, визначених Європейською конвенцією, до цивільних можна віднести право на повагу до приватного і сімейного життя; право на шлюб; право на компенсацію за незаконні дії; право на захист честі та гідності, ділової репутації; право на компенсацію, яке випливає із заподіяння шкоди в результаті порушення права на життя, право на підприємницьку діяльність; право на компенсацію за неправосудний вирок; право на вільний вибір місця проживання; право власності та вільне володіння своїм майном та інші.

Доведено, що підходи до тлумачення поняття «цивільних прав і обов'язків» є результатом практики Європейського суду. І найголовніше тут є те, що кожна справа стосовно захисту цих прав розглядається Європейським судом окремо з урахуванням усіх обставин справи. Саме це дозволяє Суду розглядати навіть ті справи, які належать до сфери публічного права та не закріплені в Європейській конвенції.

Дисертант наголошує на тому, що унікальність існування Європейського суду підсилюється існуванням та теоретичним обґрунтуванням процесуальних прав - як одних з найважливіших груп прав людини, які передбачають доступ індивіда до системи справедливого судочинства. Як окрема група ці права виділені, наприклад, у Канадській Хартії прав і свобод, інших конституційних актах. У Конституції України ці права розміщені після всіх інших прав, а саме у статтях 55-63.

При реалізації процесуальних прав виділяють і загальні умови прийнятності заяв до розгляду: вичерпання національних засобів та шестимісячного строку для подання заяви; незловживання правом на подання заяви або заяви, яка за своєю суттю порушує питання, вже розглянуте Судом, або вже подана на розгляд до іншого міжнародного органу; питання обґрунтованості заяви.

Створені відповідні правила звернення до Європейського суду з прав людини, що визначені через необхідність використання всіх засобів внутрішнього захисту (стаття 35 п. 1 Конвенції) та дотримання терміну в шість місяців після винесення остаточного рішення в національному суді. В Україні за загальним правилом система національних судових засобів захисту вважається вичерпаною для дій громадян (за справою *Kucherenko v. Ukraine*) із моменту винесення рішення касаційною інстанцією. А у разі, якщо рішення суду не підлягають касаційному оскарженню, - з моменту одержання такого рішення.

Питання реалізації процесуальних прав залежить і визначається загальними положеннями Конвенції, наприклад стаття 6, та практикою Суду. Так права на судовий розгляд упродовж розумного строку не передбачені законодавством України. В українському процесуальному законодавстві також не передбачено можливості оскарження до суду бездіяльності судді (суду) під час розгляду цивільних справ та можливості отримання компенсації шкоди, заподіяної порушенням судом права особи на розумний строк судового

розгляду. Результатом цієї невідповідності українського законодавства Європейській конвенції стало рішення проти України у справі «Меріт проти України» від 30 березня 2004 р., в якому констатовано порушення в Україні «розумного строку» розгляду судової справи.

Дисертант вказує, що серед елементів міжнародної інституційної системи з захисту прав людини, Європейський суд з прав людини займає особливе місце, як невід'ємна частина юрисдикційного механізму Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року.

Унікальність Європейського суду полягає в можливості захисту своїх прав окремого індивіда через подання позову проти держави, при цьому це право є беззаперечним та не потребує спеціальної згоди на такий позов з боку держави. Крім того, рішення Європейського суду забезпечені належним механізмом для свого виконання у вигляді контролю з боку Комітету Міністрів Ради Європи та є не лише обов'язковими для виконання державою, але й несуть у собі вимогу вжиття заходів загального характеру для зміни правової системи держави та недопущення подібних, аналогічних порушень прав людини в майбутньому.

Крім того, визнання державами-учасницями Конвенції прямої дії рішень Суду є винятком у міжнародному праві, який не зустрічається в практиці жодної із міжнародних судових інститутів.

У другому розділі «Значення Європейського суду з прав людини в контексті захисту прав людини», який включає в себе три підрозділи, досліджуються особливості компетенції Європейського суду; наслідки застосування «динамічного тлумачення» Європейським судом; досліджується обов'язкова юрисдикція Європейського суду; та створення і реформування на міжнародному рівні інституційної системи контролю за виконанням рішень Європейського суду.

Дисертант зазначає, що у процесі винесення рішення, виробляються абсолютно нові підходи до захисту прав, закріплених в Конвенції, - практика Європейського суду, таким чином, впливає як на розвиток Європейської конвенції в розрізі її відповідності сучасним реаліям, так і на розвиток європейської системи захисту прав людини в цілому, що, в тому числі, на прикладі України, підтверджено ст.2 Закону України про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини.

З метою дослідження такого особливого інституційного механізму захисту прав людини, необхідно безпосередньо виходити з аналізу Європейської конвенції.

Саме ці особливості, як доведено дисертантом, визначають, що іноді дії Суду мають вигляд таких, що можуть бути притаманні класичному верховному або конституційному суду. В якості конституційного суду, то схожість полягає в тлумаченні Конвенції та можливості розширення зазначених в ній прав; також досліджується відповідність внутрішнього права положенням Конвенції. Крім того, діяльність Європейського суду можна порівняти з верховними судами,

оскільки рішення Суду можуть містити вимогу для держави вжити заходів індивідуального характеру з метою перегляду рішення національного суду.

Згідно статті 32 Європейської конвенції юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї. Тобто, Суд є офіційним органом, який відповідно до статті 47 Європейської конвенції може, на запит Комітету Міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

Проте, такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у Конвенції та протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції у спорах міждержавних (стаття 33 Європейської конвенції) або при розгляді індивідуальних заяв (стаття 34 Європейської Конвенції).

Для розгляду індивідуальних заяв Європейським судом статтею 35 Конвенції передбачено чіткі критерії їх прийнятності. Індивідуальна заява буде відхилена, якщо буде встановлено, що вона несумісна з положеннями Конвенції або протоколами до неї, є явно необґрунтованою або спостерігається зловживанням правом на її подання; а також у випадку, коли заявник не зазнав суттєвої шкоди. Таким чином, Суд визначає свою компетенцію до тієї чи іншої справи. Отже, вирішення питання про сумісність індивідуальної заяви пов'язано з необхідністю аналізу окремих аспектів компетенції Суду – суб'єктного (*ratione personae*), предметного (*ratione materiae*), часового (*ratione temporis*) та територіального (*ratione loci*). Також є критерій «істотних поневірянь» в Протоколі № 15.

Дисертант окрему увагу приділяє механізму виконання рішень на міжнародному рівні. Так, положення ст.46 та 52 Європейської конвенції закріпило надійний механізм на міжнародному рівні із виконання рішення Суду та контролю за цим виконанням, де Комітет Міністрів відіграє ключову роль в контролі за виконанням рішень.

Також у дисертаційному дослідженні робиться акцент на реформуванні Європейського суду. Серед результатів стала підготовка в 2013 році двох проектів протоколів до Конвенції. Протокол № 15 стосується, насамперед, принципу субсидіарності і межі відповідальності держави за виконання положень Конвенції, певних критеріїв прийнятності скарг (зменшення терміну подачі скарг до суду, застосування критерію «істотних поневірянь» під час прийнятності скарги) і питання, пов'язані з Судом (вікові обмеження для суддів, відмова від юрисдикції на користь Великої Палати). Протокол № 16 дозволяє найвищим судам і трибуналам держав-учасниць Конвенції просити Європейський суд виносити консультативні висновки з принципових питань, порушених у справі, які чекають розгляду у перших, у зв'язку з тлумаченням або застосуванням права і свобод, закріплених в Конвенції.

У третьому розділі «Виконання рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні», який включає в себе чотири підрозділи, досліджуються принципи та зобов'язання держав, на яких базується виконання рішень Європейського суду з прав людини; аналізуються механізми виконання рішень Європейського суду з відповідним аналізом законодавства України та пропозиціями до його вдосконалення в Україні; описується стан виконання рішень Європейського суду в іноземних державах; а також досліджується вплив прецедентної практики Європейського Суду з прав людини на правову систему держави та юрисдикцію національних судів.

Дисертант зазначає, що виконання рішень Європейського суду є унікальним правовим інститутом, відмінним від процедур, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержавних установ.

З огляду на ефективність захисту прав і свобод людини в кожній судовій справі на стадії виконання судового рішення на державу-відповідача можуть бути покладені різні зобов'язання: сплатити справедливую сатисфакцію; вжити індивідуальних заходів на користь заявника (*restitutio in integrum*); вжити загальних заходів з метою запобігання виникненню подібних порушень у майбутньому.

Відповідні обов'язки держав та процедура їх виконання міститься в спеціальному Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» (далі – Закон). Крім того, є відповідна Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31 травня 2006 р. № 784.

Проте, незважаючи на прийнятий Закон, в Україні все ще залишаються невирішеними проблеми як виконання рішень, так і застосування практики Суду. Ураховуючи вказане дисертант звернув особливу увагу на аналіз вказаного Закону. Зокрема, повноваження Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини містять конфлікт інтересів, оскільки йде суміщення повноважень щодо виконання та контролю за виконанням Рішень Європейського суду. Також необхідно розширити в статті 16 Закону коло відповідальних за невиконання чи неналежне виконання рішень Європейського суду.

Крім того, дисертант наголошує, що практика виконання рішень Суду вимагає законодавчих змін. Окрему увагу дисертант привертає до того факту, що 5 червня 2012 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», розроблений на виконання Україною рішення Європейського суду з прав людини у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 січня 2010 року. У доповнення до вищезазначеного закону, у Верховній Раді України зареєстровано проект «Закону про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (щодо

вдосконалення процедури виконання рішень та пропозицій Європейського суду з прав людини)» (реєстр. № 3075 від 13.08.2013), який вперше передбачає персональну відповідальність за незаконні дії або бездіяльність посадових осіб, що призвели до подачі заяви до Європейського Суду та за результатами розгляду якої Європейським судом було постановлено рішення на користь заявника. Крім того, 12 лютого 2015 року Верховна Рада України схвалила Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», що по суті відповідає змісту ст. 6 Європейської Конвенції.

Також нами було проаналізовано узгоджений проект Закону України «Про виконавче провадження» про проекти Законів України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження», які незабаром будуть розглянуті Верховною Радою України. Законопроекти стосуються вирішення таких питань, як удосконалення переліку рішень, що підлягають примусовому виконанню, серед яких є рішення Європейського суду; запровадження інституту судового контролю за виконанням рішень; підвищення вимог до осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; встановлення чіткості у визначенні строків у виконавчому провадженні; вирішення питання заформалізованості процедур та якості інформаційно-технічного забезпечення.

Практика Суду та динамічне тлумачення Європейської конвенції, яке зумовлюється відсутністю так званого «сталого рішення» («*stare decisis*»), тобто коли попередні рішення Європейського суду не є обов'язковими для застосування, - створюють умови для захисту цивільних прав та навіть тих прав людини, що не закріплені в Європейській конвенції.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення процедури виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини та конкретизації процедури розгляду таких справ у відповідності до положень Європейської конвенції. Дисертаційне дослідження спрямоване не тільки на теоретичну розробку та вивчення правових основ приведення до виконання рішень Європейського суду та застосування його практики, а й на вдосконалення законодавства, практики діяльності суддів по застосуванню практики Європейського суду як джерела права. Наукове значення отриманих результатів полягає у тому, що це дисертаційне дослідження спрямоване на вирішення проблем виконання рішень та застосування практики Європейського суду в Україні та інших державах.

У висновках узагальнені найсуттєвіші результати і положення дисертаційного дослідження, зокрема автором зроблені висновки:

- щодо реалізації процесуальних прав під час звернення до Європейського суду. Нами вказано, що при реалізації процесуальних прав крім загальних

умов прийнятності заяв до розгляду, Європейський суд може виділяти критерій «істотних поневірянь». Недостатність ознак, необхідних для визначення «розумних строків» виконання рішень Суду та градація таких строків по періодам. Також в українському процесуальному законодавстві не передбачено можливості оскарження до суду бездіяльності судді (суду) під час розгляду цивільних справ та можливості отримання компенсації шкоди, заподіяної порушенням судом права особи на розумний строк судового розгляду;

- стосовно особливої природи Європейського суду з прав людини як частини міжнародної системи захисту прав. Можливість звернення індивіда до Суду – найголовніша характеристика його унікальності. Також іноді дії Суду мають вигляд таких, що можуть бути притаманні класичному верховному або конституційному суду;

- встановлено обов'язкову юрисдикцію Європейського суду через наявність механізму контролю за виконанням рішення Суду, закріплений в ст. 46 та 52 Європейської конвенції;

- з приводу компетенції Європейського суду з прав людини, який через застосування «динамічного тлумачення» може вирішувати справи, предмет розгляду яких прямо не визначений Європейською конвенцією. Автор довів можливість захисту прав державних службовців, права на шлюб та повагу до приватного і сімейного життя, права на вільне володіння своїм майном, екологічних та акціонерних прав, а також прав з питань оподаткування в Європейському суді, які прямо не закріплені в Європейській конвенції;

- вказано, які права та обов'язки як у Європейській конвенції, так і в національному праві держав-учасниць, можна вважати цивільними в контексті практики Європейського суду. Автором обґрунтовано підходи, якими керується Європейський суд при тлумаченні поняття «цивільних прав та обов'язків»;

- визнано проблеми, що виникають при виконанні рішень Європейського суду державами-учасницями Європейської конвенції у сфері приватноправових відносин та запропоновано їх класифікацію;

- з приводу унікальності механізму виконання Європейським судом рішень, який є відмінним від процедур, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержавних установ. Закріплені особливі механізми реалізації рішень Суду як на міжнародному рівні через Комітет Міністрів та Парламентську Асамблею Ради Європи, а також на національному рівні через відповідні інституційні механізми. Крім того, пряма дія рішень Суду є винятком у міжнародному праві;

- виявлено недоліки законодавства України, у тому числі Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», та запропоновано відповідні зміни, серед яких ми вказуємо, що повноваження Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, закріплені у цьому Законі, містять конфлікт інтересів, оскільки йде

суміщення повноважень щодо виконання та контролю за виконанням Рішень Європейського суду в рамках виконавчої гілки влади – Міністерства юстиції, що входить до складу Кабінету Міністрів України.

Необхідно розширити в статті 16 Закону коло відповідальних за невиконання чи неналежне виконання рішень Європейського суду, не обмежуючись лише Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини, Державною виконавчою службою та Державним казначейством України.

Є проблеми перекладу та публікації рішень Суду, а саме не забезпечується, на жаль, положення статті 6 вказаного вище Закону про опублікування таких рішень у спеціально створеному видавництві, а здійснюється через існуючі у вигляді видань «Урядовий кур'єр» і «Голос України». Посилання на те, що згідно ст.7 Закону до державної виконавчої служби надходить від Урядового уповноваженого оригінальний текст і переклад резолютивної частини Рішення, є неправильним, адже переклад тут має розцінюватися за аналогією як виконавчий лист суду.

Існують ризики приведення до виконання рішення Європейського суду Державною виконавчою службою, де державний виконавець, керуючись ст. 7 вказаного вище Закону, та згідно ст. 46 Закону України «Про виконавче провадження», одержує винагороду, а це свідчить про те, що дії виконавця можуть містити його особистий інтерес;

- визначено перелік питань з метою реформування виконавчої служби в контексті виконання рішень Європейського суду, зокрема необхідно: розширити перелік рішень, що підлягають примусовому виконанню, до якого слід додати рішення Європейського суду; запровадити інститут судового контролю за виконанням рішень; підвищити вимоги до осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; встановити чіткість у визначенні строків у виконавчому провадженні; вирішити питання заформалізованості процедур та якості інформаційно-технічного забезпечення. Наразі вказане знайшло своє відображення в узгодженому проекті Закону України «Про виконавче провадження» про проекти Законів України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження», розроблених відповідно до рішення Європейського суду у справі «Шмалько проти України»;

- доведено вплив практики Європейського суду, як джерела права, на правову систему держави та юрисдикцію національних судів в процесі виконання рішення Європейського суду.

Ці висновки мають стати передумовою для подальшого дослідження цієї теми та удосконалення законодавства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Іванець І.П. Виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення // науково-практичний журнал «Європейські перспективи». № 9 – К., 2013. – С.190-198.
2. Іванець І.П. Концепція захисту екологічних прав через призму практики Європейського суду з прав людини // науково-практичний журнал «Наше право». № 10 – К., 2013. – С.195-201.
3. Іванець І.П. Можливості звернення до Європейського суду з прав людини з питань оподаткування // науково-практичний журнал «Митна справа». № 5 – К., 2013. – С.189-195.
4. Іванець І.П. Розвиток Європейського суду з прав людини як частини міжнародної системи захисту прав людини. // науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право». № 10 – К., 2013. – С.106-110.
5. Іванець І.П. Проблема застосування практики Європейського суду з прав людини судами України. // науково-практичний юридичний журнал «Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України». № 1 – К., 2015. – С.21-24.
6. I. Ivanets The problems of interpretation of the European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms in the European court of human rights // International Journal of Business and Social Research. – June 2014. – Vol.4 – № 6. – P. 155-164

Тези наукових доповідей і повідомлень:

1. Іванець І.П. Механізм контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини // «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 вересня 2013 року. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2013. – С. 44-46
2. Іванець І.П. Законодавчі засади забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні // «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 27-28 грудня 2013 р. У 2-х частинах. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2013. Частина II. – С. 100-103
3. Іванець І.П. Юридична сила рішень Європейського суду з прав людини у контексті питання обов'язковості їх виконання державою // «Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20-21 вересня 2013 р. –

Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – С. 91-95

АНОТАЦІЯ

Іванець І.П. Правові проблеми виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в сфері приватного права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню і обґрунтуванню теоретичних основ процедури виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини та конкретизації процедури розгляду таких справ у відповідності до положень Європейської конвенції та узагальнено проблеми застосування практики Європейського суду в Україні та іноземних державах. У роботі досліджена правова природа Європейського суду, його завдання, компетенція, форми і методи діяльності; досліджено механізми контролю за виконанням рішення Суду та виконання цих рішень на міжнародному та національному рівнях; проаналізовано вплив рішень Європейського суду на правову систему держави; сформульовано пропозиції щодо подальшого вдосконалення законодавства України та оптимізації діяльності органів державної влади в аспекті виконання рішень та застосування практики Європейського суду.

Ключові слова: рішення Європейського суду з прав людини; виконання рішень; застосування практики; цивільні права людини; міжнародне приватне право; процедура; Європейський суд з прав людини; контроль за виконанням; Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод.

АННОТАЦИЯ

Иванец И.П. Правовые проблемы исполнения решений и применения практики Европейского суда по правам человека в сфере частного права. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию и обоснованию теоретических основ процедуры выполнения решений и применения практики Европейского суда по правам человека и конкретизации процедуры рассмотрения таких дел в соответствии с положениями Европейской конвенции, а также обобщены

проблемы применения практики Европейского суда в Украине и иностранных государствах.

Автором сделаны выводы по поводу компетенции Европейского суда по правам человека, который из-за применения «динамического толкования» может решать дела, предмет рассмотрения которых прямо не определен Европейской конвенцией. Автор доказал возможности защиты прав государственных служащих, право на брак и уважение частной и семейной жизни, права на свободное владение своим имуществом, экологических и акционерных прав, а также прав по вопросам налогообложения в Европейском суде, которые прямо не закреплены в Европейской конвенции.

Также в диссертационном исследовании приведены выводы посвященные процедуре приведения к обязательному исполнению государством решений Европейского суда; и определению предмета таких дел, имеющих тесную связь с правовым регулированием частных правовых отношений; исследован вопрос, какие права и обязанности как в Европейской конвенции, так и в национальном праве государств-участников, можно считать гражданскими в контексте практики Европейского суда; предложено собственную исчерпывающую классификацию проблем выполнения решений Европейского суда государствами-участниками Европейской конвенции; исследована уникальность природы Европейского суда по правам человека как части международной системы защиты прав; доказано влияние практики Европейского суда, в качестве источника права, на правовую систему государства и юрисдикцию национальных судов в процессе исполнения решения Европейского суда, - эти выводы должны стать предпосылкой для дальнейшего исследования этой темы и совершенствование законодательства.

В работе исследована правовая природа Европейского суда, его задачи, компетенция, формы и методы деятельности; исследованы механизмы контроля за выполнением решения суда и выполнения этих решений на международном и национальном уровнях; проанализировано влияние решений Европейского суда в правовой системе государства; сформулированы предложения по дальнейшему совершенствованию законодательства Украины и оптимизации деятельности органов государственной власти в аспекте выполнения решений и применении практики Европейского суда.

Ключевые слова: решение Европейского суда по правам человека; исполнение решений; применение практики; гражданские права человека; международное частное право; процедура; Европейский суд по правам человека; контроль за выполнением; Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод.

ANNOTATION

Ivanets I. Legal problems of the decisions execution and practice application of the European Court of Human Rights in the field of private law. –

Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Candidate of Science (Law) on the specialisation 12.00.03. – civil law and civil procedure; family law; private international law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2015.

This thesis is devoted to the investigation on theoretical foundations and grounding procedures of decisions execution and practice application of the European Court of Human Rights and specifying procedures for handling such cases in accordance with the provisions of the European Convention on Human Rights and there are also summarized problems of application of the European Court's decisions in Ukraine and abroad. In this thesis have been investigated the legal nature of the European Court, its competence, forms and methods of work; the mechanisms of compliance control on the execution of Court's decisions and execution of such decisions either at national or international levels; there was analyzed the impact of the European Court on the legal system of the State; there was defined suggestions for further improvement of legislation of Ukraine and optimization of public authorities activities in terms of decisions execution and practice application of the European Court.

Key words: European Court of Human Rights; execution of decisions; civil rights; private international law; procedure; European Court of Human Rights; compliance control; European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.